

*Говоріть про мене, говоріть добре,
говоріть погано, але говоріть!*

Курціо Малапарте

Цей крик душі відомого майстра слова чула не тільки Італія. Всюди, де йому довелося побувати — від Норвегії до Китаю — навколо нього виникало поле високої напруги, насичене позитивною і негативною енергією. Кожна його книжка викликала свист і овації, кожен крок по життю — схвалення й осуд, кожен мимовільний жест — гомін юрби.

Послухаймо тих, хто говорив про нього погано.

Лео Лонганезі: «Він був лише великим штукарем і відвертим брехуном. Хворий на нарцисизм, він жив без пристрастей, без почуттів, роздивляючись себе у дзеркалі».

Еміліо Чеппі: «Це творець мильних бульбашок. Він видуває їх, напружуючи щокли, поки, гойдаючись, вони не стають величезними, мов бані».

Джованні Ансальдо: «Він є справжнім спадкоємцем того вульгарного і порочного, що було в д'Аннунціо».

Антоніо Грамші: «Він був хамелеоном, здатним на будь-яке лиходійство. Неспокій і безмежна пиha володіли ним від народження до смерті. Все мало виконуватися на світовій сцені, у всіх на виду».

Так, Малапарте припускався ганебних учинків: оббрівував колег по перу, тримав проти друзів камінь за пазухою, писав, сидячи в Італії, про бої на Східному фронті, розповсюджував вигадки про важку хворобу матері, щоб витягти з каси взаємодопомоги журналістів гроші для будівництва вілли на Капрі. Людина атлетичної статури, він казав про своїх недругів: «Вони ненавидять мене, ці коротуни, бо не можуть змиритися з тим, що я на двадцять сантиметрів вищий за середнього італійського письменника».

І все ж у хвилини просвітлення він знаходив сміливість тверезо подивитись на себе, визнати свої закоренілі недоліки: «Чесно кажучи, люди мають мене не за того, ким я є насправді. І провина за це у великій мірі моя, через деякі мої неприродні вчинки, фальшиві слова, наївне прагнення здаватися хитрим, ніж слід».

Макіавеллі — Казанова — д'Аннунціо — Малапарте. Він стоїть останнім у ланцюжку цих середземноморських геніїв і водночас позерів, авантюристів, брехачів з їх майже тождешним асортиментом достоїнств і вад. У ланцюжку, що в будь-який час може поповнитись новим протагоністом бурхливої історії Італії.

***

Курт Ерїх Зукерт — майбутній Курціо Малапарте — народився 9 червня 1898 року в італійському місті Прато, неподалік від Флоренції. Його батько Ервін Зукерт був нащадком дрібних німецьких підприємців і майстром фарбувальної справи, мати Едла Переллі походила з багатой міланської родини.

В одному з листів Малапарте скаржитись на ущербність свого родоводу: «В мені поєдналися романтизм і німецьке дивацтво. На жаль, я не італієць, як усі навколо, а той, кого називають варваром». Іншим разом він написав таке: «Мої батьки мають розум, м'яко кажучи, відмінний од мого, пригнічують мене своїми вбогими думками, дрібними інтересами і, головне, страшним невіглаством, безкультур'ям».

Існує припущення, що справжнім батьком Курціо був відомий російський скульптор Паоло Трубецької (1866 — 1938). Джерелом цієї версії, цікавість до якої ще й досі не охолола, є Даніель Галеві, французький літературний критик і близький друг Малапарте. Туманні натяки на цей факт можна знайти і в паперах письменника, який бачив у родинному домі скульптурний портрет матері, зроблений в її молоді роки заїжджим митцем із Росії.

Якби причетність Трубецького до Малапарте була переконливо доведена, це значною мірою допомогло б розшифрувати двоїстість натури останнього. Син німця-фарбаря, рано відданий на виховання до селянської родини, він не раз демонстрував грубий народний практицизм, крутість звички, нерозбірливість у засобах на шляху до мети, прагнення за будь-яку ціну створити собі імідж хитруна, оскільки в Італії всі інші вважаються дурнями.

Але від кого ж тоді успадковані рідкісний творчий дар, аристократичність, рафінована культура, широчінь поглядів європейського масштабу, без чого не були б можливі його великі літературні здобутки? Чим пояснити вроджену відразу до батька, відверті антинімецькі настрої, нарешті, настійне бажання позбутися законного прізвища?

1925 року Курт Зукерт вирішив змінити своє непоказне німецьке прізвище, таке чуже в італійському оточенні, на екзотичний псевдонім. Довго перебирав різні варіанти: Курціо Фарнезе, Курціо Борджіа, Курціо Ламберті... Якимось йому потрапила до рук книжка «Малапарте та Бонапарте» (букв. «погана частина» та «добра частина»), автор якої твердив, що колись рід Бонапартів звався Малапарте, але за особливі заслуги перед папським престолом це прізвище було ушляхетнено окремим указом.

***

Юний Курціо здобув освіту в коледжі «Чіконоїні» — одному з найпрестижніших навчальних закладів країни. Учні та викладачі пишалися тим, що серед вихованців коледжу був Габріеле д'Аннунціо, видатний письменник і кумир італійської нації. Обставини життя зробили Малапарте певною мірою його епігоном: жінки, вілли, собаки, автомашини, дуелі, марнославство, політична всеїдність. На щастя, літературний стиль д'Аннунціо жодним способом не вплинув на творчість Малапарте, який не зносив, коли його порівнювали з батьком італійського декадансу, і після смерті останнього вчинив досить підло, спалюючи пам'ять про нього образливими словами.

На початку 1915 року шістнадцятирічний Курціо втікає з дому, щоб взяти участь у Першій світовій війні. Він інтервентист, як і більшість його перевесників, котрі пішли на фронт в ім'я італійської культури та патріотичних ідеалів. Він воював у

Франції в складі легіону Гарібальді і, подібно до Ремарка та Барбюса, спізнав війну в ранзі простого солдата. Курціо повернувся додому, маючи, крім бойової медалі, отруєні газом легені. Через кілька років його буде визнано інвалідом війни, чим він не раз хвалитиметься.

Солдатські поневіряння, кров і смерть приголомшливо вплинули на вразливого юнака, відіграли неабияку роль в його долі і творчості. Він писав: «Для людини, яка пройшла війну, все подальше життя є нічим іншим, як тяжким, глибоким, підсвідомим спогадом про цю велику подію, про її жахи, про вірних друзів, про ті незабутні щасливі часи».

1920 року, перемігши на державному конкурсі, Малапарте стає дипломатом, працівником італійського посольства у Варшаві. Тут він взяв участь у своїй першій дуелі, кількість яких з роками зростає до сімнадцяти. Тут був свідком переможної битви уланів Пільсудського з червоною кіннотою Тухачевського, яка рвалася на Варшаву та Берлін. Тут написав свою першу книжку «Хай живе Капоретто!» про ганебну поразку італійців під цим містечком у дні Першої світової війни. Книжку заборонила цензура, невдаха-літератор утратив місце в посольстві і 1922 року вступив до фашистської партії Італії, розпочавши водночас журналістську кар'єру.

***

Хоча Малапарте довгі роки перебував у лавах фашистів, він відзначався цинічним ставленням до влади, був майстром на неочікувані капризи та витівки, не відмовляючись за певних обставин від загравань з режимом. На фотографіях 20-х років його можна бачити серед вищих фашистських ієрархів під час урядових і партійних заходів. Проте все життя він хотів подобатися всім без розбору, вдаючи фашиста в колі фашистів, антифашиста в колі антифашистів, комуніста в колі комуністів.

Спочатку Малапарте шанував Муссоліні, захоплювався ним як героєм і вождем, але був надто іронічний і самозакоханий, щоб схилитися перед ним так, як це робили інші. Про їхню першу зустріч письменник залишив яскраві, майже невірні спогади.

В один із днів 1923 року до Малапарте прибув кур'єр і передав запрошення від Муссоліні на особисту зустріч. Молодий журналіст вражений цією звісткою: вождь італійців помітив його і, мабуть, хоче запропонувати якусь високу посаду. Точно у призначену пору, причепурений і схвильований, він з'являється в резиденції дуче. Минає година, друга, а Курціо самотньо сидить у приймальні. Нарешті його запрошують до кабінету. В присутності двох дипломатів Муссоліні підписує якісь папери і не підводить голову навіть тоді, коли Малапарте, перетнувши велику залу, зупиняється перед столом. Раптом, кинувши ручку і випроставшись у кріслі, Муссоліні пильно глянув на нього своїми великими темними очима, і гість відчув, що його проймає дрож.

«Отже, це ви? — сказав Муссоліні*. — Не гадав, що ви такий молодий. Скільки вам років?» Я відповів, затинаючись. «Де ви навчалися? В коледжі «Чіконьїні»? Мабуть, вас мало там навчили. Вам не казали, що не можна тицяти свого носа в чужі справи?» Й не залишивши мені часу на відповідь, додав: «Раджу вам не плескати про мене. Мені неприємно, що ви базіка і злостивець. Інтелігентна людина не має права опускатися до пліток, гідних покоївки. Сподіваюсь, ви мене зрозуміли?»

Моє обличчя почервоніло. Я був надто молодий, щоб зберігати рівновагу, лишатися байдужим до образ. «Нічого не розумію»,— відповів я. «Ах, не розумієте! — сказав Муссоліні, нервово ворущачи пальцями між шиєю і комірцем. — Хочете, щоб я пояснив, про що йдеться? Отже, раджу вам не говорити про мене погано, не критикувати публічно мою персону. Це моя добра порада. Можете йти!»

«Не піду,— відказав я,— поки не дізнаюся, в чому полягає моя провина. Я не маю звички погано говорити про людей і буду влячний, якщо ви скажете, коли, де і як я вас образив». «Гаразд,— відповів Муссоліні, трохи здивований моєю поведінкою. — Два дні тому в кафе «Араньйо» ви сказали друзям, що в мене погані краватки. — Муссоліні був явно збентежений і, говорячи, торкнувся рукою краватки. — Розумію, це легковажність, можлива у вашому віці, але я не хочу, щоб мене публічно принижували, та ще в такий спосіб, мов лакея».

«Дійсно,— відповів я,— я говорив про вас позавчора з моїми друзями і сказав, що ви носите погані краватки. Це було зроблено без злості й неповаги. Я помилився, і мені прикро, що мимоволі образив вас». «Хай ця помилка,— сказав Муссоліні,— буде вам уроком на майбутнє. А тепер ідіть».

* Уривки з творів Малапарте подано в перекладах Петра Соколовського та автора статті.

Я повернувся і пішов до дверей в інший кінець величезної зали. Все скінчилось. Упасти в неласку диктатора на початку життєвого шляху означало кінець кар'єри. Я йшов по холодному сяючому мармуру, міркуючи про свою загибель. Раптом, дійшовши до середини зали, повернувся й мовив: «Дозвольте сказати останнє слово на свій захист?» «Кажіть!» — озвався Муссоліні. «Й сьогодні, — сказав я, — на вас негарна краватка»...

Того ж вечора дипломат Паолуччі Калболі, якого я зустрів у клубі мисливців, розповів мені, що коли я пішов од Муссоліні, той звелів принести дзеркало і, роздивляючись себе в ньому, казав зі сміхом: «Не розумію, чому Малапарте вважає її поганою. Хіба вона не чудова?» «Чудова», — підтвердив Калболі. «Отож-то!» — мовив Муссоліні, ніжно поглажуючи краватку».

Сьогодні, коли демонізація «чорного двадцятиліття» зійшла нінащо, приналежність Малапарте до фашизму, його співпраця з режимом згадуються дедалі рідше. На щастя, багато хто тепер усвідомлює, що ідеологи не є носіями вічної, незаперечної правди. Саме це свого часу твердив Малапарте.

Малапарте — головний редактор газети «Стампа». 1924.

***

Отже, політична кар'єра молодого фашиста закінчилася несподівано швидко. Завдяки допомозі друзів він стає співробітником неаполітанської газети «Маттіно», а незабаром, познайомившись і заприятелювавши з Джованні Аньєллі, власником автомобільного концерну «Фіат» і газети «Стампа», сідає в крісло її головного редактора.

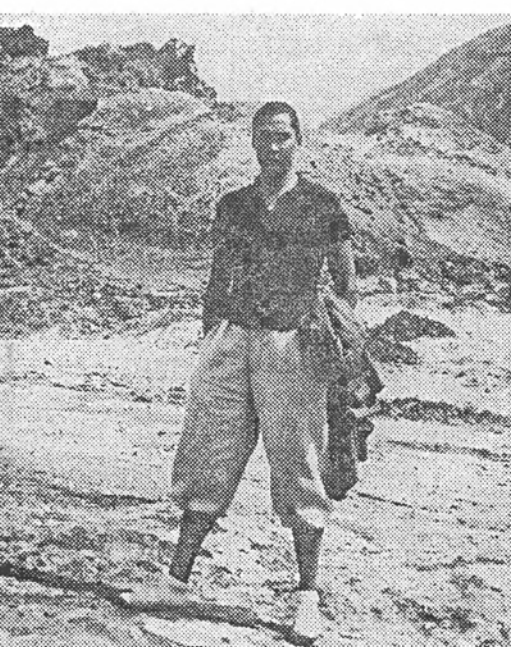
Концерн мав зв'язки з Радянським Союзом, де італійські інженери допомагали будувати московський завод підшипників. Під час відряджень до Москви Малапарте жваво цікавився життям Країни Рад, бачив Горького, Маяковського, слухав виступи Сталіна та інших більшовицьких вождів, що дало йому багатий матеріал для публікацій.

В 1930 році Малапарте був звільнений з посади головного редактора «Стампи», але не за те, що, як він запевняв, палко закохався в невістку Аньєллі (це трапилось пізніше), а за буденний конфлікт у редакції. На прощання він сказав колегам: «Повірте мені, краще прожити один день, як лев, аніж сто років, як Аньєллі» й відбув до Парижа, де заходився писати великий політичний памфлет, що приніс йому європейське визнання.

***

Сімдесят років тому в охопленій глобальною кризою Європі, мапа якої все більше забарвлювалася в червоний, коричневий і чорний кольори, вибухнув гучний літературно-політичний скандал. У паризькому видавництві «Грассе» вийшла друком книга Курціо Малапарте «Техніка державного перевороту». Прискіпливий дослідник новітньої історії народів від Лісабона до Москви, знавець залаштункових інтриг у палацах і парламентських залах, неабиякий майстер пера, він змалював широку панораму європейського життя, котре в ту добу оберталось то на фарс, то на драму, то на лялькову виставу, герої яких, одягнені у військові мундири, волали в мікрофони з високих трибун, обіцяючи співвітчизникам райські блага й роблячи погрозливі жести на Схід чи на Захід, де знаходилися ті, хто заважав процвітанню, прогресу і миру. А засліплений натовп вітав їхні рухи, гримаси й слова дружним ревінням.

Бестселер Малапарте мав широкий розголос у світі. Надрукований французькою мовою, він був одразу ж перекладений ще шістьма мовами й суворо заборонений в Італії, Німеччині, Радянському Союзі та ряді інших країн. Це був не підручник історії про палацові перевороти за часів Сулли, Катіліни, Цезаря, Кромвеля, Наполеона, а публічний твір з новими героями і ватажками — Леніним, Муссоліні, Пілсудським, Троцьким, Сталіним, Гітлером.

У дні заслання на острів Ліпарі. 1933

Щоб здійснити сьогодні державний переворот, твердив Малапарте, не треба звертатися, як колись, до народних мас. Для цього вистачить жменьки сміливих, добре організованих однодумців, здатних захопити життєво важливі центри управління державою, — вокзали, банки, телеграф, залізниці, порти, володіння якими швидко паралізує ворога. Майстрами таких рішучих акцій письменник вважав більшовиків Росії і фашистів Італії, а особисто — Троцького і Муссоліні.

Прочитавши книжку, Лев Давидович був ображений відведеною йому роллю чільного організатора державних переворотів. Він відгукнувся брідливими зауваженнями на адресу автора: «нікчемний теоретик фашизму», «нісенітниця», «поверховість». Особливо не сподобалась йому лаконічна ущиплива формула його стосунків зі Сталіним: «Жалюгідний єврей», — каже про Троцького Сталін. «Жалюгідний семінарист», — каже Троцький про Сталіна.

Пересічним, навіть кумедним постає перед нами Ленін. У дні жовтневого перевороту він лякливо метушиться між криївкою і Смольним, змінює подобу — голить борідку, влягає робітничу робу, ховає лисину під недолатною перукою і не скидає її навіть тоді,

коли небезпека минула, що викликає іронічну реакцію спільників.

«Чому ви не скидаєте перуку? — запитує Троцький. — Переможцям не треба ховатися». Ленін позирає на нього, мружачи очі. На його обличчі кисла посмішка. Ще невідомо, хто переможець. Чути гуркіт гармат, стрекотіння кулеметів. Крейсер «Аврора», що стоїть на якорі на Неві, стріляє по Зимовому палацу, підтримуючи революційні загони. Ось з'являється моряк Дибенко, велетень Дибенко з блакитними очима й м'якою світлою бородою, що робить його обличчя добрішим. Матроси Кронштадта і товаришка Коллонтай люблять його за дитячі очі й нещадність. Червона гвардія Антонова-Овсієнка захопила Зимовий палац, міністри Керенського під вартою, уряд повалено. «Нарешті!» — вигукує Ленін... Державний переворот здійснив Троцький, але державою тепер є Ленін. Вождем, диктатором, тріумфатором є саме він. «Голова паморочиться, — каже Ленін німецькою, — es schwindelt». Троцький мовчки дивиться на нього із загадковою посмішкою, яка пом'якшає на його губах лише в годину смерті Леніна».

Чимало сторінок книжки присвячено зловісній постаті Йосипа Сталіна, культ якого в той час утверджувався і зростав. Нагадаємо: до жахів 37-го лишалися ще сім довгих років.

«Кажуть, що вдачу людини можна визначити за її ходою. 1929 року на Всеросійському з'їзді Рад у Великому театрі в Москві я спостерігав вихід Сталіна на сцену, сидячи прямо під рампою в оркестровій ямі. Сталін з'явився за подвійною стіною народних комісарів і членів Центрального комітету партії, які вишикувалися на авансцені. Одягнений він був просто: строгий військовий френч і штани з темної тканини, заправлені у великі чоботи. Широкоплечий, низенький, з великою головою, вкритою густим чорним волоссям, з обличчям, обтяженим колючими вусами, Сталін ішов повільними й важкими кроками, стукаючи по підлозі. Він здавався селянином, але селянином гір — суворим, терплячим і обережним. При його появі залунали овації, та він навіть не глянув у бік зали й повільно простував далі. Зайнявши місце позаду Рикова і Калініна, Сталін звів очі, подивився на величезний натовп, який гучно вітав його, і лишився так само байдужий і згорблений, втупившись у порожнечу тьмавими очима.

Лише якихось двадцять депутатів-татар сиділи, мовчазні й нерухомі, в ложі біля сцени. Одягнені в жовті й зелені шовкові халати, у гаптованих сріблом тубетейках, з-під яких вибивалося лисніюче чорне волосся, вони дивились на Сталіна маленькими розкосими очима, на Сталіна-диктатора, залізного борця революції, смертельного ворога жирної буржуазної цивілізованої Європи. Як тільки шаленство натовпу почало згасати, Сталін повільно повернув голову в бік азіатів: погляди татар і диктатора зустрілися. Несамовитий крик злетів над залом. Це було привітання пролетарської Росії й червоної Азії, народів степів, пустель, великих східних річок. А Сталін вже сидів обличчям до партеру, втупившись у порожнечу тьмавими очима».

«Техніка державного перевороту» була першою книжкою в Європі, яка зтаврувала Гітлера. За два роки до його приходу до влади письменник напрочуд точно змалював фізичний і політичний портрет майбутнього фюрера, прозорливо передбачив трагічні наслідки панування гітлерівського режиму.

«Цей гладкий бундючний австрієць з маленькими вусиками, що притулилися над вузькою й короткою губою, з надмірними амбіціями і цинічними намірами є слабкою людиною, яка вдається до брутальних дій, щоб приховати такі свої вади, як брак енергії, хворобливий егоїзм, безмежну зарозумілість... Одного дня його амбітність розбестить, принизить, поневолить німецький народ в ім'я слави і могутності Німеччини. Є щось каламутне, сумнівне, сексуально зіпсоване в опортуністичній тактиці Гітлера, в його ненависті до будь-якої форми людської свободи».

Кружляли чутки, що розгніваний Гітлер вимагав у Муссоліні голову письменника. Насправді ж цього не було. Але серед тисяч книжок, кинутих у вогнища, розпалені нацистами на площах німецьких міст, горів і крамольний твір Малапарте. Сам він наприкінці 1933 року був заарештований і після короткого перебування в римській в'язниці «Регіна целі» («Цариця небесна») відправлений у заслання на острів Ліпарі — місце покарання політичних ворогів фашистського режиму.

Малапарте в Ефіопії. 1939.

***

Але фортуна посміхається Малапарте. Завдяки заступництву Галеаццо Чіано, зятя Муссоліні, опальний літератор був достроково звільнений із заслання й оселився в приморському містечку Форте-деї-Мармі, улюбленому курорті аристократів, осередку екстравагантних любовних пригод, де кохалися Габріеле д'Аннунціо та Елеонора Дузе, Айседора Дункан і скульптор Романо Романеллі, гуляли натовпами члени королівських родин з усієї Європи.

Казановоподібний Курціо мешкав у старовинній віллі, провадив світське життя, запрошуючи на вечірки артистів, художників, письменників. Тут часто бував Альберто Моравія, романом якого «Байдужі» Малапарте щиро захоплювався разом з усіма італійцями. Та це не заважало йому при першій-ліпшій нагоді, особливо в повоєнні роки, обкидати Моравія брудом. Останній не залишився в боргу, і в своєму романі «Римлянка» змалював Малапарте в негативній постаті головного героя. Курціо був у нестямі.

Під час перебування в Форте-деї-Мармі самозакоханий Малапарте не раз ставав об'єктом світських пересудів. Адже він пудрив обличчя, голив пахви (межа розпусти!), й ходили чутки про його гомосексуалізм і навіть гермафродитизм. Дехто бачив, як увечері в ліжку він клав на шоки для омолодження сирі біфштекси, а вранці годував ними улюбленого пса. За словами самого Малапарте, він, перебуваючи поза домівкою, надсилав псові телеграми з привітаннями й побажаннями, яким той радів, наче мав духовний зв'язок із хазяїном. Але жадоба творчості кладе край розвагам, і він знову береться за перо.

***

Важливим етапом його подальшого життя стає праця в міланській газеті «Корр'єре делла сера». «За довгі роки своєї діяльності,— писав пізніше її головний редактор Альдо Бореллі,— я мало бачив журналістів так закоханих у свою професію, таких завзятих і здатних на жертви, як Малапарте. Одного дня він раптом зникав на кілька тижнів, але з'являвся якраз у потрібну хвилину з блискучою статтею в кишені. Він працював, не знаючи перепон, і жодне навантаження не здавалося йому надмірним. Полюбляючи автомашини і спальні вагони, він у разі потреби ладен був іти пішки, їхати на велосипеді чи на коні».

1939 року Малапарте вирушає у відрядження до Ефіопії, завойованої італійцями трьома роками раніше. Він прихильник парадоксального гасла: «Африка не чорна!», тобто вона невіддільна від Європи і має кинутись в обійми колонізаторів. Перші його статті і фотознімки були патріотично-олеографічними, але тісніше знайомство з цією землею та її народом розвіяло всі ілюзії.

На початку Другої світової війни він колує по Греції, Югославії, Румунії. Заздалегідь дізнавшись про те, що Німеччина збирається напасти на Радянський Союз, отримує дозвіл супроводжувати німецькі війська як фронтовий кореспондент і 22 червня 1941 року стає свідком вторгнення гітлерівських армій в СРСР, а потім проходить сотні кілометрів шляхами Бессарабії та України. Його статті зі Східного фронту мали величезний успіх. Коли вони з'являлися на шпальтах «Корр'єре делла сера», газета йшла нарозхват.

***

«Наприкінці літа 1941 року я повертався з Росії, стомлений, хворий по двох довгих місяцях, проведених у куряві й багнюці безкрайньої рівнини між Дністром і Дніпром. Моя уніформа подерлася, злиняла від сонця й дощу, пропахла медом і кров'ю,— так пахла війна в Україні, в Бессарабії й Молдавії».

Гестапо вислало Малапарте з фронту за правдиві статті та репортажі, що їх Берлін вважав «пропагандою на користь ворога». В підкладці його мундира була зашита рукави української селянки перша частина роману «Капут», проймаючі сторінки якого викликають влячність і приязнь до зайшого італійця, що спромігся відчутти серцем і відбити схвильованим словом трагедію країни, одну з її численних трагедій.

Літературний шедевр ХХ століття роман «Капут» — це анатомія війни, хоч у ньому мало говориться про воєнні дії, окопне життя й зовсім нічого про оспівану Ремарком фронтову дружбу. Провідний мотив книги — кров, жорстокість, людські страждання. Тема крові постійно присутня в творчості письменника. У збірці автобіографічних оповідань 1937 року, що має назву «Кров», передмова починається словами: «Я відчуваю потрясіння від вигляду крові. Коли я був хлопчиком, то вірив, що статуї створені так само, як ми, і мають кров у венах. Кілька разів складаним ножиком я дряпав руки янголів Донателло, щоб випустити кров з-під їхньої білої шкіри». Це звичайна для Малапарте вигадка, але тема крові живе у нього скрізь.

Малапарте почав писати свій роман у серпні 1941 року в Піщанці на Вінниччині, в хаті селянина Романа Сухини, і завершив його у вересні 1944 року в повсталій проти німців Італії. Він знову виявив дар провидця і владу сміливця, назвавши свій твір задовго до поразки Німеччини нещадним, іржаво-ригучим тевтонським словом «Karutt».

Мабуть, іноземний турист, що зупинився в готелі «Хрещатик», і за п'ять років не збагне наш край і народ так, як той, кому довелось лише одне літо мандрувати в солдатських чоботях шляхами, полями, лісами України. В жодній книжці Малапарте ми не знайдемо таких захоплених описів природи інших країн, включаючи благословенну Італію, як опис української природи. Мало в яких радянських письменників про минулу війну вжито стільки прикметників «український» для визначення національної та географічної приналежності цієї землі, скільки їх вжив Малапарте.

«То були перші козацькі села, що на них ми натрапили під час нашого повільного, важкого й нескінченного маршу на схід. На порогах будинків сиділи бородаті діди і дивились на німецькі обози, що сунули вулицями, час від часу зиркали вгору на небо, що плавно вигиналося над безкрайньою рівниною,— на це прекрасне українське небо, ніжне, легке, сперте на пишні доричні колони сніжно-білих хмар на обрії».

Народжений з нарисів і кореспонденцій, перемелених жорнами уяви, роман «Капут» рясніє символічно-алегоричними картинками, ліричними відступами, драматичними діалогами, де панують небароковий стиль і вишукана мова. Не йдуть із пам'яті вечірка у генерал-губернатора окупованої Польщі Франка, яський погром, жахи варшавського гетто, коні, що повмерзали в лід Ладозького озера, кошик з очима партизанів на столі ватажка хорватських усташів Анте Павелича та інші гротескні, запаморочливі сцени, гідні геніальних кінофантазій Фелліні.

Дехто вважав пригоди Малапарте неправдоподібними, брав під сумнів побачене й оповідане ним, зокрема перебування в Яссах під час погрому або візит до ката поляків Франка. Але в щоденнику останнього, виданому 1975 року в Німеччині, під датою 23 січня 1942 року записано: «Запрошення на чай з нагоди візиту італійського гауптшриффтляйтера Малапарте».

Проблема загостреної малапартівської фантазії, «божественної брехні» знімається з обговорення простою цитатою з Пруста: «Оті художні вигадки — лише вони і є реальністю». Позірна словесна маячня, мішанина сну і дійсності, метафори, що пере-

носять нас в інші виміри,— все це шляхи до розуміння світу, самих себе, стосунків між світом і собою.

***

Автор цієї статті мав щастя читати «Капут» іще в 50-х роках, коли твори Малапарте почали потрапляти до нас із «країн народної демократії», де тиск комуністичної влади на культуру був не такий важкий.

Пригадую, як Майя Бажан, дочка нашого шанованого класика, приносила до Київської студії телебачення, де ми разом працювали, польський журнал «Пшекруй», в якому щотижня друкувалися чергові розділи роману «Капут». У ті часи культурний Київ знав і любив польську мову, що відкривала доступ до кращих творів «реакційних» письменників Заходу.

«Капут» вражав, приголомшив, полонив. Якою насолодою ставало читання цього блискучого роману, котрий за всіма ознаками випадав із убогого меню радянської літературної ідальні! Пам'ятаю подив і радість, коли 1972 року «Капут» у чудовому перекладі Петра Соколовського пробився крізь загороджувальні заони агітпропу та цензури на сторінки «Всесвіту», очолюваного Дмитром Павличком.

Довершив справу швидкий вихід роману окремою книжкою у видавництві «Радянський письменник» (1973).

Так Курціо Малапарте вдруге прибув в Україну, щоб залишитися тут назавжди.

***

1943 року, в дні повалення режиму Муссоліні, Малапарте подав заяву про вступ до комуністичної партії Італії. Щоправда, після його пам'ятних убивчих памфлетів на більшовицьких вождів, про марксизм у нього залишилось тепер чисто естетичне уявлення: «В марксизмі є похмура краса, котра мене вабить. Я люблю самотніх людей. Як багато в марксизмі людської самоти! Скільки в ньому відчаю самотніх людей!»

Явно глузуючи з учорашнього фашиста, генеральний секретар компартії Пальміро Тольятті оголосив, що готовий передати пресі документ на тридцять сторінок, де Малапарте, розповівши про своє життя і клянучись, що вважав себе комуністом з дня появи на світ, просить прийняти його до лав КПІ. Малапарте дістав відмову, але за іронією долі, про що буде сказано нижче, він все-таки помре комуністом.

Варто додати: після війни письменник ближче познайомився з Тольятті і навіть приймав його на своїй розкішній віллі на Капрі. «Я провів Тольятті до моєї бібліотеки, де на мене чекала несподіванка. Гість роздивився навколо і сказав: «У вас там висить Дюфі». Комуністичний лідер, який може впізнати живопис Дюфі на відстані тридцяти кроків, є, без сумніву, одним із монстрів, що лякають буржуазію. Скажу відверто — він мене скорив».

Спогади про недавню світову катастрофу продовжували непокоїти Малапарте. Вкотре виникало болюче питання: хто переміг у війні? «В Європі не переміг ніхто,— заявляє письменник у листі до молоді. — Перемоги не вимірюються кількістю завойованих квадратних кілометрів. Такою перемогою, яка влаштує цивілізовану, розумну людину, може бути лише моральна перемога. Скажу навіть так: у війнах не буває переможців».

З глибин своєї пам'яті Малапарте викликає бурхливі події 1943 — 1944 років, коли він був офіцером зв'язку при штабі союзницьких військ, що визволяли Італію. Починається робота над другим відомим романом «Шкура». Конструкція нової книжки така ж, як і попередньої: дванадцять оповідань, з'єднаних наскрізною темою життя і смерті в країні, спустошеній і виснаженій фашизмом і війною. Фокусний центр твору — Неаполь, краса якого, втілена в казкових палацах, блакитній затоці, силуеті Везувію, мерхне в темних брудних кварталах, де панують бідність і злочинство.

Місто стає метафорою хвороби: «Коли Неаполь був однією з блискучих столиць Європи, одним із найбільших міст світу, в Неаполі було все: Лондон, Париж, Мад-

Письменник з актрисою Ізою Мірандою. 1940.

Малапарте — військовий кореспондент. 1941.

рид, Відень, тут була вся Європа. Тепер, коли він за-непав, від Неаполя лишився один Неаполь. Що ви сподіваєтеся знайти в Лондоні, Парижі, Відні? Ви знайдете там Неаполь. Така вже доля Європи — ставати Неаполем».

Та, мабуть, біди Неаполя не порівнянні з бідами, що їх він бачив на Сході. Тому в сумну оповідь про італійське місто вплітаються не підвладні часові апокаліптичні картини війни, виникають і тануть видіння української землі.

«Мертва людина — це мертва людина. Мертва, та й годі. Не більше і не менше, ніж мертвий пес чи кіт. Не раз на дорогах Сербії, Бессарабії, України мені доводилося бачити втопаного в грязюку, розчавленого гусеницями танка пса. Силует пса, накреслений на шкільній дошці дороги червоним олівцем. Собачий шкіряний килим.

В Ямполі, над Дністром, я бачив у дорожній пилюці людський шкіряний килим. То був чоловік, розчавлений гусеницями танка. Його обличчя стало квадратним, груди й живіт розплюснулися, нагадуючи ромб, розметані ноги та руки були схожі на штани й рукави шойно відпрасованого одягу. Це була мертва людина, не більше і не менше, ніж мертвий пес чи кіт».

Невідомо, де й коли вивчав Курціо Малапарте історію та літературу України. Але в його творах час від часу натрапляємо на імена Богдана Хмельницького,

Миколи Гоголя, інших історичних осіб та літературних героїв. Прикликаючи на допомогу фантазію, він шукає і, як йому здається, знаходить місця відомих подій нашої минувшини.

«Звівши очі, я став дивитись на протилежний берег Дністра. Я дивився туди й думав про Тараса Бульбу. Звідти, з урвистого берега вірні Бульбі козаки стрибали на конях у Дністер. Прикутий до дерева в чеканні смерті, Тарас Бульба закликав козаків тікати, кидатись у річку, рятуватись. Саме звідти, на виду в Ямполя, а може, й Сорок, Тарас Бульба спостерігав, як його вірні козаки тікали від поляків на худих волохатих конях й стрімголов кидалися в прірву з крутого берега Дністра. А поляки, кидуючись слідом за ними, розбивалися об скелі».

Улітку 1947 року Малапарте їде до Парижа. Літератор Даніель Галеві оселяє його в своєму замському будинку, де він працює над останніми главами «Шкури», сатиричною повістю «Бал у Кремлі», пише статті для європейських та американських газет, веде щоденник. Контакти з французькою культурною елітою закінчуються сварками й викликають у нього неприязнь до Мальро, Арагона, Елюара, Кокто, Моріака. Після зустрічі з Камю, прихильником страти всіх колишніх фашистів, Малапарте висловлює неповагу на його адресу. Ще гіршої думки він про Сартра, з яким навіть не побажав познайомитися: «Величезний натовп баранів суне хідниками, залишаючи по собі капиний дух, що ним просякнутий Париж Жана-Поля Сартра. Сартрове військо не може бути нічим іншим, аніж стадом баранів».

Розсварившись з усіма, письменник перебував у Парижі до кінця 1949 року і, ставши тут свідком тріумфального успіху «Шкури», залишив Францію як переможець.

***

На порозі передчасної смерті Малапарте пише блискучий ліричний памфлет «Клятві тосканці» (1956), апологію народу Тоскани, до якого належав сам і без якого Італія «була б лише додатком континенту». Тут теж панують піднесений необароковий стиль, насичена оксюморонами пишна мова з хвилями емоційних ефектів і сплесків. Історія переплітається з вигадками, буденне з фантастичним, вади раптом стають достоїнствами, достоїнства — вадами.

Тосканці — це «хворе сумління Італії», країни, де, за словами письменника, історію розуміють як панегірик, і все аж до зрадництва і боягузтва стає об'єктом вихвалання, навіть тріумфу. Отже, наші слід відшмагати, і її буде відшмагано безжальним малапартівським батогом.

«О жонні італійці, ви, що хапаєте один одного в обійми, і легковажите життям, і бачите його в рожевім світлі, і все, що робите, вважаєте чародійством, і маєте повні роти непрожованих слів про свободу, і мислите на один лад, і не здогадуєтесь, що всі ви обстрижені вівці! О італійці, ви, що не любите правди і боїтеся її, закликаєте до справедливості, а мрієте про привілеї, миритесь зі злочинами і насильством і прагнете лише одного: стати панамі, бо не можете бути вільними і справедливими людьми — тільки слугами чи панамі! О бідні італійці, ви, що потрапили в рабство не лише до тих, хто вами керує, а й до тих, хто вам слугує, і до самих себе, ви, що не втрачаєте найменшої нагоди прикидатися жертвами й борцями за свободу і покірливо згинаєте шию перед бундючністю, свавіллям, підлістю ваших панів, повчіться у тосканців сміятися в обличчя всім, хто їх зневажає й пригнічує, давати їм відсіч, з поштивим презирством, легким і відвертим нахабством! Повчіться у тосканців примушувати поважати себе, не боячись ні законів, ні поліцейських нищпорок. Повчіться у тосканців плювати в обличчя володарям світу: королям, імператорам, єпископам, інквізиторам, суддям, урядовцям, придворним, як завжди робилося в Тоскані й робиться тут донині».

Творча манера і спосіб життя Курціо Малапарте вивчені й досліджені загонами науковців. Його порівнюють з багатьма письменниками різних часів, зокрема Аретіно, Байроном, Селіном, Гемінгвеєм. Можна накреслити й інші, на перший погляд дивні, паралелі: Малапарте і Данте, Малапарте і Гоголь. Данте в увяному пеклі, Малапарте в пеклі реальному блукають коло за колом, фіксуючи й коментуючи сцени жакхливих тортур, зустрічаючи знані історичні постаті та юрби безвісних страдників, підхоплених диявольським вітром. А гоголівська словесна пластика «Тараса Бульби» споріднена з чарівним живописом італійця в картинах української природи роману «Капут»: «Однієї ночі я ліг серед соняшникового поля. То були справжні соняшникові хащі, справжній соняшниковий ліс. Великі чорні очі з довгими віями, затуманені сном, на високих зігнутих стеблах: соняшники спали, похиливши голови. Ніч була ясна, зоряне небо мінилося зеленою й голубою барвами. Я міцно проспав усю ніч і тільки вдосвіта прокинувся від якогось тихого потріскування. Здавалося, по траві йдуть босі люди. Я затамував подих. Десь поблизу тихо чмихали мотори, хрипкі голоси перегукувались у підліску, вдалині валували собаки. Продовбавши шкаралупу ночі, сонце підіймалось над обрієм, червоне, гаряче, розсипаючи своє проміння по сріблстій від роси рівнині. Тріскотнява стала гучніша й нагадувала вже тріск хмизу в полум'ї або ходу по стерні розбитого війська. Випроставшись на землі, я дивився, як соняшники звільна піднімали жовті віі й розплющували сонні очі. Вони повільно крутилися на високих стеблах, повертаючи свої великі чорні очі до вранішнього сонця. Я теж повернувся обличчям на схід і почав дивитись, як із-за червоного досвітнього туману та голубих хмар диму від далеких пожеж повільно випливає сонце».

***

У присвяченій письменникові великій бібліографічній літературі аналізуються найрізноманітніші аспекти його діяльності і життя. Малапарте-фотограф, Малапарте і кіно, Малапарте і жінки, Малапарте і собаки, Малапарте і його вілла. Остання тема завжди викликає особливий інтерес публіки, заінтригованої напівтаємничістю архітектурного твору та історією його будівництва.

Мало кому пощастило бачити цю модерну віллу на острові Капрі, можливо, одну з найкращих у світі. Вона стоїть серед дикої природи, на скелястому мисі Массулло, що виступає далеко в море, купаючись у блакиті неба й води. Тим, хто запитував письменника, чи не він є автором проекту вілли, той відповідав: «Ні, я проектував краєвид». Обране місце було таким унікальним, що Малапарте одержав дозвіл на забудову в 1939 році лише завдяки дружбі з міністром національної освіти, автором суворого закону на захист природи, що в цьому випадку був грубо порушений ним самим.

Будівництво тривало три роки і супроводжувалося численними переробками на вимогу норавливого господаря. Нарешті вілла постала в усій своїй красі. Зовні вона схожа на величезну цеглину, що впала з неба на скелі. В інтер'єрі розташувалися робочий кабінет, бібліотека, їдальня, салон з колекцією сучасного живопису, приміщення для гостей. На одних дверях висіла табличка «Кімната фаворитки».

Якось Малапарте сказав у колі друзів: «Я не залишу дім своїм сестрам. А знаєте чому? Тому що перш за все вони почнуть підкладати під вази мережані серветки». І, перебуваючи під великим враженням від недавньої поїздки до Китаю, а також вкотре демонструючи невиправне дивацтво, заповів свою фантастичну віллу Спілці ки-

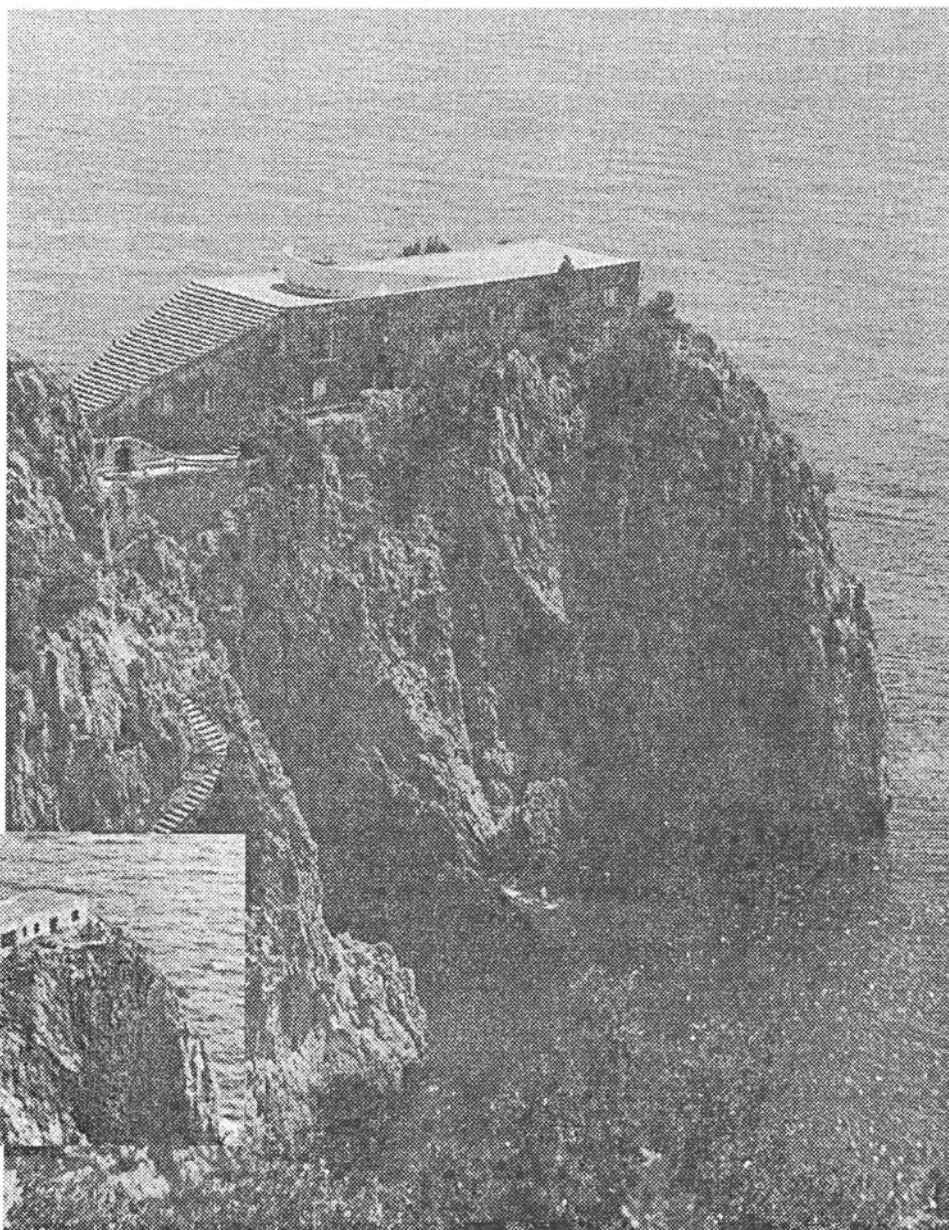
тайських письменників. Однак майстри ієрогліфа чомусь не звернули уваги на цей щедрий дарунок, і родичі відвоювали спадщину.

В середині 50-х років суспільна вага і літературний авторитет Курціо Малапарте сягнули апогею. Усвідомлюючи це, різні політичні сили, особливо комуністи і клерикали, настійно намагалися перетягнути його на свій бік. Він став би для них козирною картою в боротьбі за уми і серця людей, за досягнення влади.

Вже прощаючися з життям на лікарняному ліжку, біля якого невсипущо чергували високі функціонери від марксизму і послы Ватикану, Малапарте майстерно зіграв свою останню роль великого лицедія. Він, який був одним із блискучих інтелектуалів фашизму, за крок до смерті вступив до комуністичної партії Італії й одержав партійний квиток, а відтак прийняв благословіння католицького священника. Ці дві події, від яких німіла з подиву вся країна, стали завершальним штрихом у портреті свавільного генія.

Він залишив записку, щоб його поховали на овіяному вітрами пагорбі Спацшавенто, що височить над рідним містечком Прато. Зараз про це нагадує меморіальна дошка з вибитими на ній його улюбленими легковажними словами: «Я з Прато, я вдовольняюся тим, що я з Прато, і якби я не був з Прато, я не хотів би з'явитися на світ».

Київ

Вілла на Капрі.